ភាគទី ៤

ពី

សហភាពឥណ្ឌូចិន

ទៅ

សហព័ន្ធឥណ្ឌូចិន

ប្រវត្តិសាស្ត្រជាផ្នូរកប់ការភ័ន្តច្រឡំនៃមនុស្ស។

(ប៉ូលវ៉ាឡេរី, ទស្សនវិទូ)

ដូច្នេះចូរយើងកុំខ្ពើមនឹងគាស់កាយមើល។

ព្រះបាទស៊ីសុវត្ថិ (១៩០៤-១៩២៧) ឡើងសោយរាជ្យដំណាលគ្នានឹងព្រឹត្តិការណ៍មួយយ៉ាងសំខាន់ គឺជ័យជំនះនៃជប៉ុនក្នុងសង្គ្រាមជប៉ុន-រុស្ស៊ី (១៩០៤-១៩០៥)។ ព្រឹត្តិការណ៍សំខាន់មួយទៀត ដែលកើតឡើងក្នុងរជ្ជកាលស៊ីសុវត្ថិនេះដែរ គឺការបដិវត្តន៍ចិននៃឆ្នាំ ១៩១១ (សាធារណរដ្ឋនៃ ស៊ុន-យ៉ាត សេន)។

ជ័យជំនះនៃជប៉ុនបានធ្វើឲ្យបាត់នូវជំនឿថា ជាតិស្បែកសពូកែលើសលុបពុំចេះចាញ់គេ។ ជ័យជំនះនេះបានធ្វើឲ្យអ្នកចេះដឹងយួនមានប្រតិកម្មភ្លាម ៖ អ្នកអក្សរសាស្ត្រឈ្មោះ ផាន់ បួយចូវ, ដោយមានម្ចាស់ គួង ដេ ដែលជាញាតិនៃអធិរាជ យ៉ា ឡុង និងអ្នកអក្សរសាស្ត្រ ៣-៤ នាក់ទៀតជូនទៅផង, បានទៅដល់ប្រទេសជប៉ុន ហើយក៏ចាប់បំបះបំបោរយួនពីទីនោះ។ ចាប់តាំងពីឆ្នាំ ១៩១២ ដែលគណបក្ស គួ មិន តាង (ចិនជាតិនិយម) កើតឡើង, ប្រទេសចិនក៏ទៅជាទីជំរកមួយនៃអ្នកជាតិនិយមយួនដែរ។ ក្នុងពេលសង្គ្រាមលោកឆ្នាំ ១៩១៤-១៩១៨ ពលទាហាន ១៣០ ០០០ នាក់ ដែលជាជនជាតិរបស់ប្រទេសទាំង៣ នៃឥណ្ឌូចិន បានត្រូវគេបញ្ជូនទៅអឺរ៉ុប (ក្នុងនោះមានខ្មែរយើងច្រើនកងវរសេនាតូច ដែលគេដាក់ទៅសមរភូមិមុខ, ខែ្សទី១[១]។ ទាញចេញពីពិភពសក្តិភូមិរបស់ខ្លួន ដាក់ចូលទៅក្នុងពិភពលោកមួយទៀត, អ្នកទាំងនោះបានជួបប្រទះនឹងគំនិតថ្មីៗទៀត៖ ប្រជាធិបតេយ្យ, សហជីព, សង្គមនិយម, កុម្មុយនិស្ត, មូលធននិយម និងការប្រកាន់ពណ៌សម្បុរ។ ការ «ប៉ះពាល់» នឹងបស្ចិមប្រទេសនេះ បានធ្វើឲ្យកើតឡើងនូវគណបក្សនយោបាយក្នុងស្រុកយួន ហើយគណបក្សទាំងនេះ ជាស្នូលនៃគំនិតប្រឆាំងនឹងការកាន់កាប់ត្រួតត្រានៃ ***បារាំង*។**

ប៉ុន្តែក្នុងប្រទេសកម្ពុជា ស្ថានការណ៍គឺម្យ៉ាងទៅវិញ។ ពេលដែលមកដល់ស្រុកខ្មែរ បារាំងបានឃើញប្រទេសមួយដែលហិនហោច, និងសំណល់នៃប្រជាជាតិមួយដែលទ្រុឌទ្រោម ព្រោះតែសង្គ្រាម និងការជិះជាន់ពីបរទេសជាប់រាប់សតវត្សរ៍។ សល់ពីស្តេចដែលមានអំណាចដូចព្រះអាទិទេព[២] និងសល់ពីប្រជាជនដែលរស់នៅជុំវិញភិក្ខុសង្ឃនិងអាចារ្យ, ចន្លោះសង្គមនៅប្រហោងទទេ ឥតមានខ្មែរបិទបំពេញ ៖ របរនេសាទ, របរចិញ្ចឹមសត្វ, ការរកស៊ីធ្វើជាង នៅក្នុងកណ្តាប់ដៃយួន, ចំណែកការធ្វើជំនួញ នៅក្នុងរង្វង់ក្រចកចិន។ ការទំសាកល្បងបញ្ចូលខ្លួនក្នុងសង្គមខ្មែរ ពីសំណាក់អ្នកអន្តោប្រវេសន៍ទាំងនោះ[៣] បានធ្វើឲ្យមានអាពាហ៍ពិពាហ៍ចិន-ខ្មែរ ជាច្រើន។ ពួកកូនកាត់ដែលកើតឡើងជាបន្តបន្ទាប់មកនោះ បានត្រូវអ្នកនិពន្ធបារាំងឈ្មោះ ហ្វីលីព ដឺវីល្លេ កត់សំគាល់ថាជាជន «ពូកែ និងស្វាហាប់»។ ដោយយល់ឃើញដូច្នេះដែរ ទើបរដ្ឋការអាណានិគម, ដែលពីមុនបាននាំចូលមកស្រុកខ្មែរនូវអ្នកធ្វើការជាតិយួន, ចាប់រើសយកកូនកាត់ចិន-ខ្មែរ (តិចឬច្រើនតំណ) មកធ្វើជាក្របខ័ណ្ឌរដ្ឋការ។

ក្នុងរាជ្យព្រះបាទស៊ីសុវត្ថិនិងមុនីវង្ស (១៩២៧-១៩៤១)[៤] ប្រទេសកម្ពុជាបានទទួលការកែទំរង់ជាច្រើន[៥] ដែលធ្វើឡើងដើម្បីបំបាត់បន្តិចម្តងៗ នូវស្ថាប័នចាស់នៃរដ្ឋ។

-នៅឆ្នាំ ១៩១០ ដើម្បីជំរុញការអប់រំឡើងវិញ ព្រះចៅស៊ីសុវត្ថិបញ្ជាឲ្យបង្រៀនភាសាខ្មែរ ដល់ក្មេងអាយុ ៨ ឆ្នាំឡើងទៅ ក្នុងគ្រប់ទីវត្តអារាមទាំងអស់។ យើងយល់ណាស់នូវកាយវិការ ព្រះស៊ីសុវត្ថិ ដែលបង្ហាញនូវបំណងត្រឹមត្រូវនៃប្រជាជាតិទាំងអស់ ដែលចង់ចេះដឹងនិងចំរុងចំរើនក្នុងភាសារបស់ខ្លួន។ ប៉ុន្តែស្របគ្នានឹងកាយវិការនេះ រដ្ឋការអាណានិគមក៏បានជួយជាច្រើនដែរ ដល់ការរីកចំរើននៃសាលា ដែលគេបានហៅថា «សាលារាជការ» ដែលគេបង្រៀនភាសាបារាំង និងមុខវិជ្ជាច្រើនទៀត ដែលឥតបង្រៀននៅសាលា «វត្ត»។ សាលា «រាជការ» ទាំងនោះ មាននៅតែក្នុងរាជធានី និងទីប្រជុំជនធំៗ ហើយកូនសិស្សស្ទើរតែជាកូនអ្នកមាន-អ្នកធំទាំងអស់ គឺថាចេញមកពីវណ្ណៈធូរស្រួល។ លទ្ធផលនៃការមានសាលាពីរយ៉ាងនេះ យើងបានឃើញគ្រប់គ្នាមកហើយ ៖ ប្រទេសទៅជាមានសង្គម២ ដែលខុសពីគ្នាទាំងស្រុង[៦]។ សង្គមមួយជាសង្គមនៃអ្នក «លូតលាស់» ដែលការអប់រំនិងចំណេះវិជ្ជាខ្លួនអនុញ្ញាតឲ្យប៉ះពាល់នឹងពិភពលោកខាងក្រៅ ហើយដើរទៅមុខតាមពិ

កពក្រៅនោះៗ អ្នកទាំងនេះខំប្រើគ្រប់មធ្យោបាយ ដើម្បីធ្វើជីវិតខ្លួនឲ្យទាន់សម័យៗ សង្គមមួយទៀត ជាសង្គម «អ្នកល្ងង់ខ្លៅ» ដែលជោគជាំយ៉ាងជ្រៅនឹងពុទ្ធសាសនា ហើយចូលចិត្តរស់នៅក្នុងពិភពលោកមួយពោរពេញទៅដោយជំនឿលើហេតុមហាអស្ចារ្យ ហើយដែលការគោរពទំនៀមទំលាប់ បានក្លាយទៅជាការនៅស្ងៀមមិនកំរើកៗ

- ក្នុងឆ្នាំ ១៩១២, «គូវែន័រ ហ្សេណេរ៉ាល់» អាល់បែរ សារ៉ូ បង្កើត «សភាឲ្យយោបល់អាយ» (Assemblée consultative indigéne) ដែលមានសមាជិកជ្រើសតាំង (១ភាគ៨) និងសមាជិកជាប់ឆ្នោត (អ្នកដែលគេឲ្យមានអំណាចបោះឆ្នោតរើសសភានេះ មានចំនួនតិចណាស់)ៗ សភាឲ្យយោបល់នោះ គ្រាន់តែជាការសាកល្បងមើលទេ ព្រោះមួយឆ្នាំធ្វើការតែ ១០ ថ្ងៃៗ

-នៅឆ្នាំ ១៩១៥ មុខងារជាចៅហ្វាយខេត្តបានត្រូវគេបង្កើតឲ្យមានឡើងសំរាប់ខ្មែរៗ ពីមុន ខេត្តត្រួតដោយបារាំងដែលមានងារជា «រ៉េស៊ីដង់»ៗ

-ក្នុងឆ្នាំ ១៩២០ សាលាបាលីជាន់ខ្ពស់បានកើតឡើងនៅភ្នំពេញ[៧]ៗ

-នៅឆ្នាំ ១៩២២ ទីប្រឹក្សាច្បាប់បារាំងម្នាក់ជួយណែនាំកិច្ចការបង្កើតសាលាឧក្រិដ្ឋ (នៅភ្នំពេញ) សំរាប់ជំនុំជំរះបទឧក្រិដ្ឋក្នុងប្រទេសទាំងមូលៗ

-ក្នុងឆ្នាំ ១៩៣០ (រាជ្យព្រះបាទមុនីវង្ស) ពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យ បានកើតឡើងនៅភ្នំពេញ ដើម្បីបង្ហាត់គ្រូបង្រៀនសាលាបាលី (អាចារ្យសាលាបាលី)ៗ

-នៅឆ្នាំ ១៩៣៧, ប្រទេសយើងមានសាលាចំនួន ៩៥២ (ក្នុងនោះ ៨១៣ ជាសាលាវត្ត), សាលាអនុវត្តន៍ឧស្សាហកម្មមួយ, សាលាសិល្បៈខ្មែរមួយ និងសាលាច្បាប់និងរដ្ឋបាលមួយ[៨]ៗ

ចំណែកឯវឌ្ឍនភាពខាងសេដ្ឋកិច្ចវិញ គេឃើញមានការរីកចំរើននៃកសិកម្ម[៩] ៖ ស្រូវ, ដើមកៅស៊ូ[១០], ពោត, ម្រេច ។ល។ ការកើនឡើងនេះ គឺទាំងខាងទំហំផ្ទៃដាំ ទាំងខាងចំនួនផលិតផលតាមផ្ទៃដាំៗ ប៉ុន្តែ គេត្រូវតែទទួលស្គាល់ការមួយនេះ ៖ បើការកែទំរង់នៃសិក្សាធិការធ្វើឲ្យមានការបែកវណ្ណៈក្នុងសង្គម, វឌ្ឍនភាពសេដ្ឋកិច្ចធ្វើឲ្យចំរើនមែនទែន តែជនបរទេសមួយក្តាប់ ជាតិបារាំង, ចិន និងយួន ដែលផ្ញើលុយខ្លួនទៅប៉ារីស, ហុងកុង, សិង្ហបុរី និងព្រៃនគរៗ

គឺនៅក្នុងកាលៈទេសៈ (សង្គមសាស្ត្រ) នោះហើយ ដែលប្រទេសកម្ពុជាឈានជើងចូលមកក្នុង (ប្រវត្តិសាស្ត្រ) ពិភពលោកសព្វថ្ងៃៗ បើសង្គ្រាមលោកលើកទី១ ពុំបានធ្វើឲ្យអាណាចក្រអាណានិគមបារាំងប្រែប្រួលទេ សង្គ្រាមលោកលើកទី២ ជាសញ្ញានៃការចាប់ផ្តើមរលំនៃអាណាចក្រនោះៗ ឆ្លៀតឱកាសដែលបារាំងចុះអន់ខ្សោយ ដោយការលុកលុយអាល្លឺម៉ង់, ប្រទេសទាំងបីនៃឥណ្ឌូចិនយល់ឃើញថា ពេលវេលាមកដល់ហើយ ដើម្បីរកឯករាជ្យរៀងខ្លួនៗ

តទៅនេះ យើងត្រូវចែកព្រឹត្តិការណ៍ដែលកើតមានឡើងជាពីរចំពូក គឺ ៖

ក) **រឿងក្រៅប្រទេស**, គឺព្រឹត្តិការណ៍ទាំងឡាយដែលបានកើតឡើង ដោយមកពីនយោបាយបរទេស, ប៉ុន្តែដែលមានឥទ្ធិពលយ៉ាងផ្ទាល់ មកលើប្រទេសកម្ពុជា (ហើយដែលនឹងចែងនៅទំព័រ ៣៦)

ខ) **រឿងក្នុងប្រទេស**, គឺការវិវត្តន៍នយោបាយក្នុងប្រទេសកម្ពុជា ដែលមានជាអាទិ៍ ទំនាក់ទំនងជាមួយបារាំងនឹងការសាកល្បងរបបប្រជាធិបតេយ្យមួយ តាមរយៈគណបក្សនយោបាយ (ចែងនៅទំព័រ ៥១)

អធិប្បាយ

(១) *ដើម្បីរំលឹក និង ជាកិត្តិយសដល់ពលទាហានខ្មែរដែលបានស្លាប់ដើម្បីប្រទេសបារាំង ក្នុងសង្គ្រាមលោក ១៩១៤-១៨ នោះ ទីឋានមរណសញ្ញាមួយ បានត្រូវលើកឡើងក្នុងក្រុងភ្នំពេញ ក្បែរកីឡាឋាន «ស្តាដឡូប៉ែ» ហើយដែលមហាជនហៅថា «រូបពីរ» (រូបសំណាកបារាំងម្នាក់ និងខ្មែរម្នាក់)។ អ្នកផងតែងថា ខ្មែរនោះគឺ តាម៉ែន ដែលជានាយទាហានបញ្ជាកងពលទាំងនោះ។*

(២) *ចំពោះជនធម្មតាក្នុងប្រទេសកម្ពុជាយើង ពាក្យ «ស្តេច» និង «ជាតិ» មានន័យដូចគ្នា។ ក្បត់ស្តេច គឺក្បត់ជាតិហើយ។ គេដូចជាចាំថា អ្នកនយោបាយនៃសង្គមរាស្ត្រនិយម បានបំប៉ោងការយល់ឃើញនេះឲ្យកាន់តែខ្លាំងឡើង ដើម្បីពង្រឹងអំណាចខ្លួន។ តាមទំនៀមទំលាប់ដែលជាកេរ្តិ៍មរតកនៃព្រហ្មញ្ញសា-សនា ខ្មែរគ្រប់រូប លើកលែងតែភិក្ខុ ត្រូវលុតជង្គង់ក្រាបនៅមុខស្តេច។ ប៉ុន្តែក្នុងសម័យនេះ ការយល់ឃើញអំពីស្តេច លំអៀងទៅតាមពុទ្ធសាសនា។ បានឡើងសោយរាជ្យជាស្តេច គឺជារង្វាន់ផុតលេខចំពោះមនុស្សលោក ដែលកាលពីជាតិមុនបានកសាងតែអំពើល្អ ហើយកាន់យ៉ាងខ្ជាប់ខ្ជួននូវសីលនៃព្រះពុទ្ធ។ ស្តេចសឹងតែដូចអាទិទេព ដែលគេពុំអាចវិនិច្ឆ័យកាត់ទោស កាយវិការនិងអំពើបានឡើយ។ ព្រោះតែការយល់ឃើញនេះ ប្រជាជនខ្មែរពីមុន ជាប្រជាជនដែលចាំតែទទួលសុខ ទទួលទុក្ខ ទទួលបញ្ជា.....។*

(៣) *អ្នកប្រវត្តិសាស្ត្រ ដែលមកពិនិត្យរឿងហេតុនៅអាស៊ីភាគអគ្នេយ៍ ហើយដែលភ្លេចគិតទៅដល់កត្តាជាតិសាសន៍នៃមនុស្សក្នុងសង្គម ច្បាស់ជាមិនយល់ដោយត្រឹមត្រូវឡើយ ថាតើប្រទេសដែលខ្លួនពិនិត្យនេះនៅក្នុងកាលៈទេសៈអ្វី។ ហេតុដែលធ្វើឲ្យមានជនជាតិចិនចាកចេញពីស្រុកខ្លួន មកនៅស្រុកឯទៀតនៃអាស៊ីភាគអគ្នេយ៍ មាន២ ធំៗគឺ ចំបាំងរវាងគ្នាឯងក្នុងស្រុក និងការណ៍ដែលមានបណ្តាជនច្រើនហួស។ ភាគច្រើននៃអ្នកអន្តោប្រវេសន៍ទាំងនោះ មកពីខេត្ត៣ នៃប្រទេសចិនខាងត្បូង គឺក្វាងស៊ីក្វាងទុង និង ហ៊្វូគាន។ ប៉ុន្តែចិនទាំងនោះនិយាយទេសភាសាជាច្រើន ដែលគេចែកជា ៥ ក្រុមធំ គឺទេសភាសាហុកគាន ហាក់កា ហៃណាន់ កន្តាំង និងតេវជីវ។ ក្នុងឆ្នាំ ១៩៧០ ចិននៅស្រុកខ្មែរមានចំនួន ៤៣៥ ពាន់នាក់ គឺថា ៦,៤ % នៃបណ្តាជនស្រុកខ្មែរ ដែលមានចំនួន ៦ ៧០១ ០០០ នាក់ (តាមសៀវភៅរបស់ សូមើស ហាយឌូស)។ ៣០ % នៃចិនស្រុកខ្មែរ រស់នៅឯភ្នំពេញ។ ដែលហៅថាចិនស្រុកខ្មែរ គឺចិនអន្តោប្រវេសន៍ថ្មី និងជនដែលកើតពីឪពុកម្តាយចិន ហើយនិយាយនិងកាន់ទំនៀមទំលាប់ចិន។ នៅឆ្នាំ ១៩៧០ ពួកភាគច្រើនគឺពួកតេវជីវ ចុះមកគឺពួកកន្តាំង។*

ពិបាកនឹងថាដែរ តើចិនចាប់ចូលមកនៅប្រទេសកម្ពុជាតាំងពីសម័យណា។ ប៉ុន្តែគេដឹងថា ចិនចាប់ចូលមកក្នុងឆាកនយោបាយខ្មែរ តាំងពីសតវត្សរ៍ទី ១៧។ ស្តេចបរមរាជាទី៤ (១៦៦០-១៦៧២) បានត្រូវស្តេចយួនបង្ខំឲ្យចុះសន្ធិសញ្ញាមួយ ព្រមទទួលឲ្យជនជាតិយួន និងជនជាតិចិន ៣ ០០០ នាក់ចូលមកនៅស្រុកខ្មែរ។ ជនភៀសខ្លួនចិននោះ ជាបក្សពួករាជវង្សម៉េង ដែលបានត្រូវរាជវង្សឡាន់វំលំ។ គឺក្នុងពពួកចិនទាំងនោះហើយ ដែលអង្គនន់បានជ្រើសរើសទាហានស៊ីឈ្នួល ដើម្បីដណ្តើមបល្ល័ង្កពីបងប្អូនជីដូនមួយខ្លួន ស្តេចជ័យជេដ្ឋាទី៤ (អង្គសូរ)។ នៅឆ្នាំ ១៦៨៩ ជាមួយនឹងទាហានចិនស៊ីឈ្នួលខ្លួន និងទ័ពយួនដែលមកជួយអង្គនន់ដណ្តើមបានក្រុងភ្នំពេញ។ ជ័យជេដ្ឋាទី៤ ដែលរត់ទៅនៅកំពង់

ហ្លួង ក៏ចុះសន្ធិសញ្ញាមួយទៀតជាមួយយួន ទទួលស្គាល់យួនជាចៅហ្វាយ។ នៅឆ្នាំ ១៧១០ គីចិនម្នាក់ទៀត ឈ្មោះម៉ាក់គី ដែលខ្មែរឲ្យទទួលបន្ទុកការពារភូមិភាគពាម (សព្វថ្ងៃហាទៀង) ក្រមួនស (រ៉ាចស្យា) និងកោះត្រល់។ អ្នកពឹងគឺអង្គអែម (កូនប្រសាស្តេចជ័យជេដ្ឋាទី៤) ដែលឈ្មោះគ្នានឹងធម្មោរាជា (កូនបង្កើតជ័យជេដ្ឋាទី៤) ដែលមានសៀមជាអ្នកគាំទ្រ។ ដោយហេតុនេះ ភូមិភាគឆ្នេរសមុទ្រទាំងនោះបានទៅក្រោមអំណាចម៉ាក់គី និងផៅសន្តានរបស់ខ្លួន រហូតដល់ឆ្នាំ ១៨៦៧ (១៥៧ឆ្នាំ!) ហើយចិននោះធ្វើការឲ្យយួន។

ចិនស្រុកខ្មែរ តែងតែបានទទួលអភ័យឯកសិទ្ធិពិសេស។ អ្នកដែលកើតនៅប្រទេសកម្ពុជា ហើយកាន់យកទំនៀមទំលាប់ប្រទេស គឺទៅជាពលរដ្ឋខ្មែរតែម្តង។ អ្នកដែលមិនព្រមបញ្ចូលខ្លួនក្នុងសង្គមខ្មែរ នៅក្រោមអំណាចចិនម្នាក់ដែលមានងារជា «ចៅទា» ហើយដែលតែងតាំងឡើងដោយស្តេចខ្មែរ ហើយចិនទាំងនោះ រាជការមិនអាចកែនយកទៅប្រើបានទេ (ក្រោមរបបអាណានិគម)។ ការអាណាព្យាបាលបារាំងបានបើកយុគនៃអាពាហ៍ពិពាហ៍ចិន-ខ្មែរ។ កត្តាធំជាដើមហេតុនៃអាពាហ៍ពិពាហ៍ (អន្តរសាសន៍) នេះ មាន២ : ការស្វាហាប់នៃសាសន៍ចិន ដែលធ្វើឲ្យចិនមាន និងការខ្វះស្រីចិន។ នៅឆ្នាំ ១៩២១ អ្នកនិពន្ធ ដាវិដ ស្តែងប៉ែក ឲ្យចំនួនកូនកាត់ចិន-ខ្មែរ ជាប្រហែល ៦៨ ០០០ នាក់។ ក្រោយពី ប្រទេសកម្ពុជាបានឯករាជ្យ ចំនួនអាពាហ៍ពិពាហ៍ប្រុសចិន-ស្រីខ្មែរ បានថយច្រើនណាស់។ ប៉ុន្តែ ក្នុងគោលបំណងនឹងពង្រីកអំណាចសេដ្ឋកិច្ចខ្លួន ចិនស្រុកខ្មែរប្រើចំណងគ្រួសារដើម្បីបំពុករំលួយរដ្ឋការខ្មែរ ដោយកម្វាអាពាហ៍ពិពាហ៍ស្រីចិន-ប្រុសខ្មែរ។ ចំពោះអ្នកសង្កេតការណ៍បរទេសជាច្រើន ការអន្តោប្រវេសន៍ចិន បាននាំមកឲ្យសង្គមខ្មែរនូវចរន្តស្វាហាប់ ហើយទោះបីប្រទេសកម្ពុជាមិនមែនជាសម្បត្តិរបស់ចិនសុទ្ធ ក៏កម្ពុជាជាសម្បត្តិដាច់មុខរបស់ខ្មែរកាត់ចិនដែរ (ហ៊ូ-យន់, ហ៊ុយ-និម, ខៀវ-សំផន ជាខ្មែរកាត់ចិន)។

ចំណែកឯខ្មែរកាត់យួនវិញ មានចំនួនតិចទេនៅប្រទេសកម្ពុជា មកពីហេតុដែលគេដឹងគ្រប់គ្នា។ ការអន្តោប្រវេសន៍យួន ដែលមានយ៉ាងខ្លាំងជាលើកដំបូងមកប្រទេសកម្ពុជា (ក្នុងព្រំដែនសព្វថ្ងៃ) គឺក្នុងសម័យអាណានិគមបារាំង។ យួនស្រុកខ្មែរភាគច្រើន រស់នៅតាមព្រំដែនខ្មែរ-យួន។ នេះជាសញ្ញាថាយួនទាំងនោះនៅតែបារម្ភ។ ក្នុងឆ្នាំ ១៩៥២ កាលសមាជជាតិអនុម័ត ការបញ្ញត្តិហាមជនបរទេសមិនឲ្យប្រកបរបរខ្លះ បញ្ញត្តិទាំងនោះតំរង់ទៅជាពិសេសដល់ពួកយួន។ ការមិនទុកចិត្តរបស់ខ្មែរលើយួនមាននៅគ្រប់កន្លែង គ្រប់ពេលវេលា។ រឿងខ្លីមួយ គួរលើកយកមកនិយាយ : កាលព្រឹត្តការណ៍ខែមីនា ១៩៧០ផ្ទុះឡើង ឧត្តមសេនីយ លន់-នល់, ជាមួយគ្នានឹងការសុំឲ្យយួនខាងត្បូង ជួយទប់ការវាយសំរុករបស់យួនខាងជើង, បានបំរុងបញ្ឈប់ពីតំណែង នាយទាហានទាំងអស់ដែលមានប្រពន្ធយួន។ លុះដល់ដឹងថា នាយទាហានជាទីទុកចិត្តគាត់ជាច្រើននាក់ នៅក្នុងស្ថានភាពនេះ គាត់ក៏ត្រូវបញ្ឈប់ការប្រុងប្រយ័ត្ននេះវិញទៅ។

(៤) *ពេលជិតចប់រជ្ជកាលព្រះស៊ីសុវត្ថិ បារាំងចង់ដាក់រាជវង្ស នរោត្តម លើបល្ល័ង្កវិញ។ គេពេញចិត្តនឹងកូនព្រះនរោត្តមម្នាក់ ដែលជាអ្នកនិពន្ធយ៉ាងចំណាន ម្ចាស់ នរោត្តម-សុធារស។ ប៉ុន្តែដោយបានតវ៉ានៅក្រុងប៉ារីស អំពីការរំលោភខ្លះនៃអាជ្ញាធរអាណានិគម ម្ចាស់សុធារស ក៏ត្រូវគេដកវិញទៅ។ ជំរើសក៏តំរង់ទៅកូនម្នាក់ទៀតរបស់ស្តេចនរោត្តម ទ្រង់ភាណុវង្ស តែមិនដាច់ស្រេច។ សំរេចទៅ បល្ល័ង្កបានមកកូនស្តេចស៊ីសុវត្ថិ ម្ចាស់មុនីវង្ស ដែលបានធ្វើទាហានក្នុងកងទ័ពបារាំងនៅឆ្នាំ ១៩០៨។*

(៥) អំណាចអាណានិគមបារាំង មិនគ្រាន់តែបង្ខំឲ្យកែទំរង់ទេ ថែមទាំងខំធ្វើឲ្យការយល់ឃើញអំពី "ស្តេច" កែប្រែទៀតៗ ក្រោយឆ្នាំ ១៨៩៧ ដើម្បីបែងចែករំលែកអំណាចដែលរហូតមកដល់ពេលនោះនៅតែក្នុងដៃស្តេចម្នាក់ បារាំងបានបង្ខំស្តេចឲ្យទទួលស្ថាប័នថ្មីមួយ ដែលគេពុំដែលស្គាល់សោះក្នុងប្រទេសកម្ពុជា : រដ្ឋាភិបាលៗ ក្រឹត្យមួយបញ្ជាក់មុខការរដ្ឋាភិបាលនោះ : ប្រទេសត្រូវដឹកនាំដោយរដ្ឋាភិបាលដែលមានគណៈរដ្ឋមន្ត្រីមួយ (កុងស៊ី សេនាបតី) មានរដ្ឋមន្ត្រីប្រាំមួយនាក់ (សេនាបតី, ខ្មែរ) គណៈរដ្ឋមន្ត្រីត្រូវដឹកនាំដោយ រ៉េស៊ីដង់ស៊ុប៉េរីយ៉ែបារាំងៗ អំណាចអាណានិគមបង្ខំស្តេចឲ្យទុកនាទីជាអគ្គមហាសេនា (រដ្ឋមន្ត្រីទី១) ឲ្យមនុស្សដែលបានធ្វើជាអ្នកបកប្រែភាសា ក្នុងរដ្ឋការខ្លួនៗ ឯងារពួកសេនាបតីមានជាអាទិ : ក្រឡាហោម (នាវាចរ) យមរាជ (យុត្តិធម៌) ចក្រី (ការពារប្រទេស) វាំង និងអគ្គមហាសេនាៗ

អគ្គមហាសេនាមុនគេបង្អស់ គឺលោកអ៊ុម បន្ទាប់មកលោកប៉ុក ទាំង២នាក់ជាកូននាម៉ឺនៗ នៅឆ្នាំ ១៩០២ បារាំងឈប់តាមទំលាប់នេះ (ដែលទុកនាទីសេនាបតីឲ្យកូននាម៉ឺន) ដោយតែងតាំងលោកជួន (អ្នកបកប្រែភាសា) ជាសេនាបតីក្រសួងវាំងៗ លោក «វាំង» ជួន នៅកន្លែងនោះជាង ៣០ ឆ្នាំរហូតដល់រាជ្យព្រះបាទមុនីវង្សៗ លោកជួននេះ បានទៅជាមនុស្សទំនុកចិត្តរបស់បារាំង —ភាសាសម័យថាចារបុរស, ហើយបានឲ្យបារាំងដឹងពីការបំរុងក្បត់ទំលាក់ស្តេចស៊ីសុវត្ថិ ពីសំណាក់ម្ចាស់មយូរ៉ា (កូននរោត្តម)ៗ នៅឆ្នាំ ១៩១៧ (មយូរ៉ាបានត្រូវគេបំបរបង់ទៅសៀងខ្វាង, ប្រទេសលាវ)ៗ លោក ប៉ែន-នុត បានចាប់ផ្តើមជីវិតនយោបាយដ៏វែងរបស់គាត់ ជាកូឈ្មួយសេនាបតីក្រសួងវាំង នៅឆ្នាំ ១៩៤០ៗ

(៦) ហេតុភេទនេះ គេសង្កេតឃើញជាទូទៅ នៅក្នុងប្រទេសទាំងឡាយនៃលោកទី៣ (ប្រទេសក្រ ក្រៅពីលោកសេរី និងលោកកុម្មុយនិស្ត)ៗ ជីវិតរហេមរហាម នៅកកឹតគ្មានឹងជីវិតធេតធាយៗ រាជធានីភ្នំពេញ ជាតំណាង «កម្ពុជាទំនើប»ៗ នៅជិតបង្កើយសោះ ពិភពកសិករ នៅតែរស់នៅតាមរបៀបបុរាណៗ នេះហើយជាចំណុចខ្សោយនៃប្រទេស ភាពផុយជ្រាយនៃប្រទេសៗ ក្រោយកិច្ចព្រមព្រៀងហ្ស៊ឺណែវឆ្នាំ ១៩៥៤ សង្គ្រាមវាងវៀតណាមទាំង២ បានផ្តល់សន្តិភាពវាង ១៥ ឆ្នាំឲ្យកម្ពុជាៗ ក្នុងកំ-ឡុង ១៥ ឆ្នាំនោះ អ្នកដឹកនាំខ្មែរឥតមានសមត្ថភាពធ្វើឲ្យពិភពកសិករ មានអគ្គីសនីនិងទឹក «ម៉ាស៊ីន» ប្រើឡើយ : មិនគិតផ្តល់ឲ្យប្រទេសនូវសម្ភារៈការពារខ្លួនគ្រប់គ្រាន់ សំរាប់ពេលណាមានអាសន្ន អ្នកដឹកនាំទាំងនោះបែរជារើសយក «អព្យាក្រឹត», «បញ្ចសីលា» ទៅវិញៗ អព្យាក្រឹតខ្មែរបានទៅជាអសារឥតការ ឯសីល៥ ក៏ពុំបានធ្វើឲ្យខ្មែរសុខ ព្រោះខ្មែរ "សុំ" តែម្នាក់ឯងៗ

(៧) មុនឆ្នាំ ១៩២០ ព្រះសង្ឃខ្មែរត្រូវទៅបាងកក ដើម្បីរៀនឲ្យជ្រៅទៅទៀតនូវភាសាបាលីៗ នៅក្រុងនោះព្រះសង្ឃតែងជួបនឹងម្ចាស់យុគន្ធរ ដែលជាកូនម្នាក់ទៀតរបស់ស្តេចនរោត្តមៗ យុគន្ធរបានត្រូវស្តេចបញ្ជូនទៅស្រុកបារាំង ដើម្បីប្តឹងតវ៉ាដល់រដ្ឋាភិបាលបារាំង អំពីការរំលោភនៃអាជ្ញាធរអាណានិគម មកដល់ស្រុកបារាំងនៅខែសីហា ១៩០០ ម្ចាស់យុគន្ធរប្រគល់ឲ្យរដ្ឋាភិបាលបារាំង នូវកំណត់ហេតុយ៉ាងវែងមួយ ពេញទៅដោយបណ្តឹងរបស់ហ្លួងនរោត្តមៗ ដោយមានអ្នកសារពត៌មានបារាំងម្នាក់ឈ្មោះហ្សង់ ហេស្ស ជួយផង ទ្រង់យុគន្ធរខំលូកឲ្យដល់មតិមហាជនបារាំង រហូតដល់បានចុះអត្ថបទមួយក្នុងឯកទិន "ឡឺ ហ្វ៊ីហ្គារ៉ូ"ៗ មិនត្រឹមតែទិទៀនអាជ្ញាធរអាណានិគម យុគន្ធរហែកបង្ហាញ "ការឃុបឃិតរបស់បារាំងពុករលួយ" ជាមួយលោកអ៊ុម (អគ្គមហាសេនា) និងលោកជួន (បន្ទាប់មកសេនាបតីក្រសួងវាំង) ដើម្បីជញ្ជក់ឈាមប្រទេស (exploiter le pays, sic*)* *និងបំបែកបំបាក់អ្នករាជការខ្មែរស្លូត*

ត្រង់ៗ (រឿង អាឡិចសិស ឈុន)ៗ រដ្ឋមន្ត្រីបារាំងក្រសួងអាណានិគម តបវិញយ៉ាងខ្លាំងដោយបញ្ជាឲ្យ រ៉េស៊ីដង់ស៊ុបេរីយ័រ បង្ខំស្តេចនរោត្តមឲ្យដាក់ទោសដល់ម្ចាស់យុគន្ធរ : កាលណាមកដល់វិញហើយ យុគន្ធរត្រូវសូមទោសជាសាធារណៈ ដល់សេនាបតី "ដែលត្រូវគេមួលបង្កាច់"ៗ ពុំនោះសោតម្ចាស់នេះនឹងអាចត្រូវគេបំបរបង់ ហើយរឹបអូសយកទ្រព្យសម្បត្តិៗ ចេញពីស្រុកបារាំងនៅជំណាច់ឆ្នាំ ១៩០០ យុគន្ធរ, ដោយក្រែងត្រូវទណ្ឌកម្មខ្លាំង, ក៏សុខចិត្តរស់នៅឯបាងកក រហូតដល់ពេលសុគតនៅឆ្នាំ ១៩៣៤ៗ ចេញពីក្រុងបាងកក ព្រះសង្ឃតែងតែនាំទៅភ្នំពេញវិញ នូវគំនិតបះបោរដែលផ្ដុំពីម្ចាស់យុគន្ធរៗ ដើម្បីខាឃាំងព្រះសង្ឃពីគំនិតដ៏មានគ្រោះថ្នាក់នេះ គេក៏បង្កើតសាលាបាលីជាន់ខ្ពស់មួយនៅរាជធានីខ្មែរទៅៗ

(៨) *សង្គ្រាមលោកលើកទី១ បានបន្ថយយ៉ាងច្រើននូវចំនួនជនជាតិបារាំង ដែលមករស់នៅក្នុងឥណ្ឌូចិនៗ បែរមករកអ្នកចេះធ្វើការ ក្នុងចំណោមជនជាតិដើមវិញ រដ្ឋការបារាំងបង្កើតសាលា "រដ្ឋបាល" ដើម្បីបង្ហាត់អ្នករាជការខ្មែរ (មុខងារជាទីចង់បានសម័យនោះ គឺ "ឋីរ៉េស៊ីដង់" ដែលសំរាប់អ្នកណាបានជាប់ "ឌីប្លូម"ៗ ដូច្នេះហើយបានជា នៅឆ្នាំ ១៩៣៩ គេឃើញមានសិស្សតែ ៤ នាក់ ដែលរៀនបន្តយក "បាស្វូ"ៗ គឺក្នុងសាលារដ្ឋបាលនោះហើយ ដែលដុះដាលវរជននយោបាយលើកទី១ នៃប្រទេសកម្ពុជាៗ ភាគច្រើននៃអតីតអ្នកដឹកនាំខ្មែរ ចេញពីសាលានោះៗ ក្រោយពេលបានឯករាជ្យ សាលារដ្ឋបាលបានប្ដូរមុខការពីរដង : លើកទី១ គឺគ្រាន់តែជាកន្លែងផ្ដល់កម្មសិក្សា បន្ថែមឲ្យអ្នករាជការចាស់ (ឧ. អ្នកក្របខ័ណ្ឌរដ្ឋបាល ដែលប្រឡងចេញជាប់លេខ១ នឹងបានត្រូវតែងតាំងជាអភិបាលខេត្ត) លើកបង្អើយសមនឹងឈ្មោះថ្មី "សាលាភូមិន្ទរដ្ឋបាល" គឺសំរាប់និស្សិតដែលមានសញ្ញាប័ត្រខាងច្បាប់ហើយដែលគេនឹងបង្ហាត់ឲ្យទៅបំពេញមុខងារក្នុងក្រសួងនានាៗ ដោយប្រណែននឹង "ក្មេងៗ" ដែល "ឡើងបុណ្យសក្តិ" លឿនពេក អ្នករដ្ឋការចាស់ៗ ទាមទារឲ្យបិទសាលានោះៗ សាលាជាតិរដ្ឋបាលត្រូវបិទទ្វារនៅជំណាច់ឆ្នាំសិក្សា ១៩៧៥ ទ្វារដែលបានត្រូវបិទធាប់ជាងដូចបំរុងទុក ដោយសារការចូលមកនៃខ្មែរក្រហមៗ*

(៩) *មានតែកូសាំងស៊ីន (កម្ពុជាក្រោម) ទេ ដែលបានទទួលពីបារាំងច្រើនជាងគេ នូវបច្ចេកទេសខាងកសិកម្មៗ នៅកម្ពុជាយើង ការកើនឡើងនៃផលិតផលកសិកម្ម មកពីសន្តិភាពដែលមានឡើងវិញក្រោយចំបាំងរាំងជល់រាប់សតវត្សរ៍ៗ*

(១០) *ជាលើកទី១ ដើមកៅស៊ូបានត្រូវយកចេញពីប្រទេសម៉ាឡេស៊ី មកដល់ព្រៃនគរនៅឆ្នាំ ១៨៩៧ ដោយឱសថការីបារាំងម្នាក់ឈ្មោះ រ៉ាអ៊ូលៗ ចំពោះកម្ពុជានិងវៀតណាម កៅស៊ូបានទៅជាធនធានធំ១ ដែលនាំមកនូវរូបិយបណ្ណបរទេសៗ ប៉ុន្តែប្រទេសកម្ពុជាបានទទួលតិចណាស់នូវផលពីធនធាននេះ ព្រោះបារាំងម្ចាស់ចំការកៅស៊ូ បានធ្វើដីចំការរបស់ខ្លួនឲ្យទៅជា "ស្រុកបារាំង" មួយក្នុងស្រុកខ្មែរហើយៗ ជនជាតិខ្មែរយើង ចូលមិនចុះទេក្នុងសហគ្រាសនោះ ដែលប្រើតែជនជាតិយួន ទាំងជាអ្នកបច្ចេកទេស ទាំងជាកម្មករៗ ស្ថានភាពនេះមានជាងកន្លះសតវត្សរ៍ នៅក្រោមក្អែកស៊ីគ្រលំ នៃអ្នកដឹកនាំខ្មែរៗ*